

Світлана Шліпченко, Олександр Анісімов

4 КВАРТАЛИ НА ПОДОЛІ: ВІДПОВІДЬ КИЄВА НА КРИЗУ МОДЕРНІСТИЧНОГО ПЛАНУВАННЯ

DOI:10.15407/mics2022.01.276

УДК 94(477-25):2-52

ІНСТИТУТ ФІЛОСОФІЇ НАН УКРАЇНИ
SVITLANA.SHLIPCHENKO@GMAIL.COM

ГО «РОЗУМІТИ РАДЯНСЬКИЙ ПОДІЛ»
HTTPS://ORCID.ORG/0000-0001-7229-2290
GO.OLEKSANDR.ANISIMOV@GMAIL.COM

Анотація. В Українській Радянській Соціалістичній Республіці, як і в багатьох інших країнах радянського блоку, з кінця 1950-х і до завершення 1980-х років будівництво було пов'язане здебільшого з функціональним зонуванням, масовим житлом, стандартизованими збірними елементами, мікрорайонами, жорсткими типологіями та організацією громадських послуг відповідно до строгих державних будівельних норм. Запит на зміну системи наближався до вирішального моменту: архітектори відчували, що втрачають соціальний статус і голос, натомість мешканці усе гучніше висловлювались проти монотонності «спальних районів».

Складну, ба навіть разючу, відповідь дала група молодих українських архітекторів, які скористались моментом і наприкінці 1970-х років взяли участь у конкурсі на перепланування двох об'єктів у межах Подолу (історичного району Києва). Взнявши за основу місцевий контекст, людський масштаб і матеріальність, вони розробили надзвичайно нетрадиційний проект, який вирізнявся з-поміж звичних підходів. Натхнені «цегляною архітектурою», вони спроектували чотири житлові квартали, використовуючи цеглу як дешевий і піддатливий матеріал.

Аналізуючи офіційні та популярні наративи й репрезентації (наприклад, медіа, інтерв'ю, дискусії, проекти, конкурсні роботи тощо), автори статті розглядають такі питання: якими були способи/інструменти «вироблення місцевості» та як це стосується постмодернізму? Які «архітектурні принципи постмодернізму» можна було простежити в дизайні 4 кварталів? Чи був це постмодерністський маніфест, «свідома реакція» на загальну кризу модерністської ідеології, чи проект був продуктом «дискурсивного формування» (цитуючи Фуко), випадком *surmodernité involontaire*?

Ключові слова: пізній соціалізм, Київ, архітектура, постмодернізм, УРСР.

Svitlana Shlipchenko, Oleksandr Anisimov

4 BLOCKS IN PODIL: KYIV'S RESPONSE TO THE CRISIS OF MODERNIST PLANNING

DOI:10.15407/mics2022.01.276

УДК 94(477-25):2-52

INSTITUTE FOR PHILOSOPHY, NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
SVITLANA.SHLIPCHENKO@GMAIL.COM

NGO UNDERSTANDING SOVIET PODIL
HTTPS://ORCID.ORG/0000-0001-7229-2290
GO.OLEKSANDR.ANISIMOV@GMAIL.COM

Abstract. In the Ukrainian Socialist Republic, as in many other countries of the Soviet bloc, most of construction in the late 1950's and onwards up to the late 1980's was primarily associated with functional zoning, mass housing, standardized prefabricated elements, microrayons, stiff typologies and public services organized according to the strict state regulations and building code. The demand for a system change was getting to a crucial point: architects felt they were losing social standing and voicing, while residents were raising their voices against the monotony of the “sleeping districts”.

A challenging answer came from the group of young Ukrainian architects who gained momentum and entered the competition for the redevelopment of two sites within the Podil (Kyiv's historic district) in the late 1970s. Building on local contexts, human scale and materialities, they developed a highly unconventional project that stood out of the ubiquitous design practices. Inspired by “brick architecture”, they designed four residential blocks using brick as the material both cheap and flexible.

Analyzing official/popular narratives and representations (e.g. media, interviews, discussions, projects, competition entries etc.), the paper seeks to address the following questions: What were the ways/instruments of “producing locality” and how it refers to postmodernism? Which “architectural principles of postmodernism” could be traced in the 4Blocks design? Was it a postmodernist manifest, a “conscious reaction” to the overall crisis of modernist ideology, or the project was a product of “discursive formation” (cf. Foucault), a case of *surmodernité involontaire*?

Keywords: late socialism, Kyiv, architecture, postmodernism, UkSSR.

¹Це скорочена версія статті «Ідентифікація постмодерну», яка вийшла друком у журналі «Wolkenkuckuckshheim», № 25, випуск 41, 2021

ВСТУП ¹

По цей бік «залізної завіси» відкривається все більше нових авторських позицій, проектів і дискурсів (Bocharnikova & Kurg, 2019; Demchenko, 2018; Krivý, 2016; Mankus, 2017; Szacka & Krivy, 2018; Urban, 2019), тож нині перед нами постала необхідність перевизначити постмодерний канон в архітектурі. Україна, проте, у цих дискусіях все ще представлена недостатньо. В Україні, другій за кількістю населення і третій за площею республіці Радянського Союзу, було кілька визнаних архітектурних інститутів: два у Києві, один у Львові, один у Харкові й один у Дніпрі (Дніпропетровську/Катеринославі).

На 1980-ті мешканці радянських міст змінилися як спільнота, її склад став більш розмаїтим, підвищилися загальні рівні освіченості й зайнятості населення. У цей період відбулося становлення нового покоління людей — городян, які пов'язували свої культурні прагнення з постанням нової урбаністичної культури і для яких щоденне виживання і задоволення базових потреб уже відійшло на другий план. Наслідком цього стала трансформація практик дозвілля — із фокусом на саморозвитку. Що ж до простору міста, то серед громадян все більше поширювався новопробуджений інтерес до міської історії, стаючи основою нового ставлення до міського ландшафту та архітектурної спадщини².

АРХІТЕКТУРНА ЛОГІКА ПІЗНЬОГО СОЦІАЛІЗМУ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Анна Алексеева припускає, що в умовах репресивної держави відбулося розчарування інтелігенції в ідеях прогресу і модерної доби. Це спричи-

INTRODUCTION

Today we are facing the need to re-define the canon of postmodernism in architecture, as more and more positions, projects and discourses on this side of Iron Curtain are uncovered by scholars (Bocharnikova & Kurg, 2019; Demchenko, 2018; Maroš Krivý, 2016; Mankus, 2017; Szacka & Krivy, 2018; Urban, 2019). Ukraine is still seriously underrepresented in these discussions. Being the second largest by population and the third largest by the area of the USSR republics, Ukraine had quite a few established architectural schools: two in Kyiv, one in Lviv, one in Kharkiv, and one in Dnipro (former Dnipropetrovsk, earlier — Yekaterinoslav).

Towards the 1980s, Soviet urban society itself has changed, becoming more diverse and educated, working more in the tertiary sector than ever before. This period saw the ascending of a new generation of people — urban dwellers, who associated their cultural aspirations with the rise of new urban culture and who were not primarily focused on the everyday survival and covering their basic needs. It led to the transformation of leisure

Іл. 1

Фінальний проект будівлі Національної академії наук по вул. Володимирській, 51–53. Архітектори: Вадим Гопкало та ін. (з архіву архітектурного інституту «Київпроект»)

нило перевизначення «контролю» в суспільстві — від явних репресій та цензури до прихованого нагляду та взаємного стеження (Alekseyeva, 2019).

Проте про багато зразків постмодерної архітектури не можна сказати, що вони «грають на своєму дисидентстві», оскільки будівництво й архітектура були міцно вплетені у соціалістичні мережі замовлення і виробництва (Kulić, 2019). Ієрархічна і централізована система архітектурного виробництва у великих державних та муніципальних проектних інститутах стримувала виявлення особистої позиції архітектора. Тим часом, обмежений вибір варіантів працевлаштування спричиняв ще більше роз-

practices towards focusing on self-development. As for the urban space, the newly arisen interest in urban history was gaining ground among the citizens, framing new attitudes towards the cityscape and architectural heritage. (Fig. 1)

The Architectural Logic of Late Socialism: Ukrainian Contexts

Anna Alekseyeva suggested that the disenchantment of the intelligentsia with the notion of progress and modernity happened within the repressive state. It led to the redefinition of “control” in society — from overt repressions and censorship to latent oversight and mutual surveillance (Alekseyeva, 2019).

Yet, many examples of postmodernist architecture could not be said as being “capitalizing on their dissidence,” since architectural design and construction were deeply entangled in the socialist networks of patronage and production (Kulic, 2019). The hierarchical and centralized system of architectural production at large state and municipal design institutes suppressed the individual standing of the architect, while a limited set of career opportunities led to further frustration among newly graduated specialists. Neither could

Fig. 1

Final design of the building of National Academy of Sciences on Volodymyrska St. 51-53. Architects: Vadim Hopkalo et al. From KIEVPROJEKT archive

²Докладніше про «історичний поворот» див. у: (Kozlov, 2001).

Іл. 2

Святкування
1500-річчя Києва
(1982) (фото з газети
«Хрещатик» за
02.06.1982, с. 2–3)

чарування серед нещодавніх випускників фахових навчальних закладів. Також більшості архітекторів не була доступна і розкіш працювати над індивідуальними проектами, оскільки масове житлове будівництво було на той час основним типом проєктованих споруд.

Міська влада, Київміськбуд (єдина муніципальна будівельна організація в Києві) та Держбуд (як найвищий уповноважений орган) спрямовували головні зусилля на житлове панельне будівництво, щоб пом'якшити все ще гострий брак житла. З одного боку, більшість житлового фонду міста була у державній власності, і це надавало усі необхідні повноваження органам місцевої влади, щоб знести старі занепаді будинки і звести нові багатоповерхівки із сучасною інфраструктурою — фігурально

Fig. 2

Celebration of the 1500
years of Kyiv (1982),
Khreshchatyk (kursiv)
newspaper dated June
02, 1982, p 2-3

most of the architects enjoy the luxury of individual design, since mass housing constituted the basic building typology at the time.

The city authorities, the *Kyivmiskbud*, the only municipal construction company that operated in Kyiv, and the *Gostroy*, as the highest authorizing body, were pushing the residential panel district development to mitigate the still existing housing shortage. On the one hand, state ownership of most of the housing stock in the city should have given all the required powers to the municipal authorities to demolish old dilapidating housing and to build new high-rises with contemporary infrastructure started with the blank slate as it were. It seemed much more cost-efficient and appeared ideologically viable because the whole industry was retrofitted to fulfill the specific task of producing panel housing for the microdistricts (Syetin, 1988) (Inozemtseva, Muliar, Piskovskiy, & Solovyov, 1988). On the other hand, this was not the case, since the demand for housing was still pressing until the late 1980s, and during the following decade, political turmoil and inflation brought construction almost to a virtual halt. Thus, dilapidated apartment houses

кажучи, з чистого аркуша. Це видавалося економічно доцільним та ідеологічно перспективним, оскільки всю промисловість було оснащено так, щоб виконувати конкретне завдання — масове спорудження панельних будинків для мікрорайонів (Suetin, 1988; Inozemtseva, Muliar, Piskovskii, & Solovev, 1988). З іншого боку, цього не сталося через все ще серйозну потребу в житлі на кінець 1980-х, а також у наступне десятиліття, коли через політичний безлад та інфляцію майже повністю зупинилося масштабне будівництво. Тож коли вирішували питання про те, капітально ремонтувати чи зносити старі будинки, — сумніви виникали рідко. І хоча більшість житлових будинків на Подолі гостро потребували ремонту чи реконструкції, ставалося таке нечасто. Цей район пережив добу найрадикальніших знесень у 1960-х без особливих змін, а вже в 1970-х плани тотальної перебудови наразилися на затятий опір.

Валентин Єжов, головний архітектор Києва у 1981–1987 роках, стверджував, що «брак індивідуальності та одноманітність забудови кварталів [...] разом із очевидним відставанням Києва порівняно з архітектурою і темпами будівництва столиць інших соціалістичних республік — наприклад, Вільнюса, Риги, Таллінна, Алмати, Єревана, Ташкента — стали достатньо серйозною проблемою для фахівців і неабияк хвилювали широку громадськість» (Ezhov, 2001, p. 153).

Крім того, містобудівники почали сумніватися у тому, чи організація міста за принципом мікрорайонів підтримує необхідну єдність, до якої слід було прагнути. З'являлися перспективи того, що унаслідок децентралізації планувальна парадигма мікрорайонів сприяла тому, що поставали відрізані одна від одної та від решти міста планувальні одиниці (Alekseyeva, 2019).

were rarely given the benefit of doubt when deciding between major repair and demolition. Although most of the residential buildings in Podil were in a dire need of renovation or reconstruction, rarely did it happen. The district survived the most radical 1960s era without much change, and already in the 1970s, the plans of total redevelopment were met with fierce resistance.

Valentyn Yezhov, the city chief architect in 1981-1987, argued that “a lack of individuality and monotony of building blocks (...), together with Kyiv’s apparent retardation as compared to the architecture and construction in capital cities of other socialist republics — i. e. Vilnius, Riga, Tallinn, Almaty, Yerevan, Tashkent — became quite an issue for professionals and seriously excited the general public.” (Yezhov, 2001, p. 153)

Besides, the urban planners started to question whether organizing the city around micro district units was fostering the requisite unity that they were looking for. According to this emerging perspective, the decentralized microdistrict paradigm had created closed off urban units, disconnected from one another and from the rest of the city (Alekseyeva, 2019).

Ідея наближення міського середовища до людини — «гуманізації», часом присмачена критичними зауваженнями щодо модерністської архітектури й містопланування, насамперед асоціюється з поверненням до середовища, співмірного людині, та переорієнтацією на культурні і просторові контексти європейського міста (Agnew, Mercer, & Sopher, 2013). Очевидно, як зазначають наші співрозмовники (інтерв'ю з Юрієм Шалацьким (15.09.2018) і Дмитром Антонюком (30.12.2020), українським архітекторам навряд чи були доступні тексти, скажімо, Джейн Джейкобс чи братів Кріє (Jacobs, 1961; Krier & Vidler, 1978; Krier & Rowe, 1979), які критично осмислювали спадщину Модернізму та натомість пропагували переваги традиційного історичного європейського планування міст. Невиражене явно незадоволення масштабними стандартизованими просторами й будівлями, що не мали жодних ознак ідентичності — особистої, історичної чи локальної, спонукало до змін у мисленні й підходах. Наприкінці 1960-х і пізніше, попри достатньо обмежений вибір доступної архітектурної літератури, посилювався інтерес до тем історії та збереження історичної спадщини, місцевого контексту, традиції.

Відповідно до генерального плану Києва 1967 року, було передбачено будівництво нової гілки метро, яка мала поєднати новозбудований район Оболонь з іншими частинами міста. Рівень ґрунтових вод був занадто високим для будівництва глибокого тунелю, тож було вирішено прокласти його ближче до поверхні. За проектом, лінія метро мала перерізати ортогональну сітку вулиць Подолу початку ХІХ століття. Проект було додатково ускладнено тим, що вирішувати, які частини міської забудови можливо залишити, а які ідуть під знесення, — мав уряд. Також слід було провести археологічні розкопки на місці майбутнього будівництва, щоб вивчити залишки старого міста³.

The idea of humanization of the built environment in times marked with the critical stance towards modernist architecture and urban planning is primarily associated with the return to human scale and re-orientation to the cultural and spatial contexts of the European city (Agnew, Mercer, & Sopher, 2013). Apparently, as our informants stated (Shalatskyi, 2019; Antoniuk, 2020), Ukrainian architects hardly had access to the texts of, say, Jane Jacobs or the Krier brothers (Jacobs, 1961; L. Krier & Vidler, 1978; R. Krier & Rowe, 1979) who criticized the modernist legacy and were praising the virtues of European conventional historic cities instead. The implicit discontents with the vast standardized spaces and buildings deprived of any sign of identity — personal, historic, or local — prompted a change in thinking. The late 1960s and onwards, albeit the rather narrow spectrum of available architectural literature, saw the growing interest in the topics of history and preservation, local context, and tradition.

According to the Kyiv General Plan of 1967, the new subway line was to be built to connect the newly constructed Obolon' district to other parts of the city. The ground-

У 1970-х археологічні розкопки на Подолі були ключовим фактором, що дав поштовх до зацікавленості археологією Києва взагалі. Кияни приїжджали й оглядали дерев'яні зруби ІХ–Х століть, знайдені на глибині 10–12 метрів. «Вечірній Київ», найпопулярніша газета міста, 1971 року в статті «Київські Помпеї» писав про «сенсаційні знахідки на старому Подолі», називаючи це «справжнім дивом нашого часу». Для керівництва Національної академії наук України це стало чудовою нагодою (або хорошим виправданням) розпочати постійний археологічний проект, який триває донині⁴.

НА МЕЖІ ДОБИ: ЗВЕДЕННЯ І ПОДАЛЬША ДОЛЯ 4КВАРТАЛІВ

Хронологія подій:

1968 — з'явився перший детальний план території Подолу, навіяний ідеями Модернізму.

1973 — оцінювання історичних пам'яток і цінних будівель.

1974 — розроблено новий детальний план території Подолу, визначено ділянки під реконструкцію.

1977 — створено центральну архітектурну охоронну зону на Подолі.

1979 — архітектурний конкурс на забудову двох ділянок на Подолі.

1984 — група архітекторів виграє Всесоюзний огляд-конкурс.

1993 — будівництво 4кварталів (майже) завершується.

1967-го, наступного року після затвердження генерального плану Києва, містобудівники запропонували програму перепланування Подолу, що привернула значну увагу й була першим містопланувальним

water level appeared too high to dig the tunnel deep, and it was decided to build it close to the surface. According to the project, the subway line had to cut through the early nineteenth-century grid of Podil's streets. The project thus was further complicated by the additional challenges: the government was to decide what had to go and which parts of urban fabric could be preserved and to start archeological excavations on the site in order to study the remains of the ancient city ahead of the upcoming construction.

In the 1970s, the archeological digs in Podil were the key factor that instigated the overall interest in Kyiv's archaeology. As the excavations progressed, many Kyivans visited the site as an attraction contemplating the log houses of the 9-10th centuries found at a depth of 10-12 meters. *Vechirniy Kyiv/The Evening Kyiv*, the most popular city newspaper, wrote about the "sensational findings at ancient Podil" and "the Ukrainian Pompeii" and called it "a real miracle of our days" (*Vechirniy Kyiv*, 1971-2). For the National Academy of Ukraine governing body, it became a perfect chance (and a good excuse too) to start the ongoing archaeological project on a permanent basis.

³Історично Київ мав три центри: Верхнє місто (місто Володимира — замок — осідок «вада») правило за політичний центр, Нижнє місто (Поділ — ринкова площа, осередок торгівлі й ремесел) було комерційним центром; на деякій віддалі знаходилося «Святе місто» (Лавра / Печерський монастир). Поділ у пізньому середньовіччі отримав самоуправління (магдебурзьке право) та залишався місцем, де вирувало життя. Тож саме тут особливо помітна така риса, як семіотична сталість середовища.

⁴Сергій Тараненко, завідувач сектору археології Національного заповідника «Києво-Печерська лавра», детально описав, як археологічні розкопки вплинули на археологічні студії в Академії та на зацікавленість громадськості загалом (інтерв'ю з Сергієм Тараненком, 21.08.2020). Щодо цього також див.: (Sahaidak, 2016; Tolochko & Hupalo, 1975).

документом, який обговорювала громадськість. Після непростой дискусії було створено новий план, тепер уже на основі оцінки історичних пам'яток і принципів їхнього збереження. Відповідно до положень плану, у 1979 році було оголошено конкурс на перепланування двох ділянок — із трьох і чотирьох кварталів (інтерв'ю з Юрієм Шалацьким, 15.09.2018). Відбулася помітна зміна підходу: архітектори пропонували застосувати поєднання типізованих та індивідуально запроєктованих конструктивних елементів, щоб закрити периметр кварталу та зберегти висоту нових будівель приблизно на рівні зі старими.

Це могло видатися несподіваним для журі конкурсу, однак достатньо закрите коло архітекторів різних поколінь, які навчалися у Київському художньому інституті (нині — Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури) та працювали у проектно-му інституті «Київпроект», уже достатньо довго розмірковували про питання історії міста та його оновлення. Конкурс щодо ділянок на Подолі виграла команда фахівців на чолі з Ігорем Шпарою та Віктором Розенбергом (іл. 3). Вони сформулювали концептуальний підхід і були офіційно призначені відповідальними за його реалізацію, тимчасом як їхні молодші колеги займалися планувальними рішеннями, документацією та здійснювали авторський контроль за фізичним зведенням об'єктів. У 1980 році вони поділили свою команду, щоб розробляти детальні проекти для кожної ділянки окремо (іл. 4).

«Квартали Розенберга» розташовувалися в історичній охоронній зоні, археологічний шар якої сягає кінця 900-х років (Tarapenko, 2017).

ON THE TURN OF THE ERA: CONSTRUCTION AND AFTERLIFE OF 4BLOCKS

Timeline:

- 1968: First modernism-inspired Detailed plan for the Podil area
- 1973: Assessment of the Historical monuments and valuable buildings
- 1974: New Detailed plan of the Podil area with identified reconstruction areas
- 1977: Central Podil architectural conservation zone is created
- 1979: Architectural contest for the development of 2 areas in Podil
- 1984: All-soviet Architecture overview won by architectural team
- 1993: Construction of the 4Blocks (almost) finished

The following year after the General plan of Kyiv of 1967 was approved, planners proposed a redevelopment program for Podil, that had gained a lot of attention and was the first publicly discussed urban planning document. After a harsh discussion, a new plan

Іл. 3

Житлові будинки по вул. Антоновича за проектом майстерні Ігоря Шпарі кінця 1970-х (фото 1990-х років, із приватного архіву Юрія Шалацького)

Іл. 4

Будинок по вул. Сквороди, 13, «квартали Розенберга» (1988, із приватного архіву Сергія Захарченка)

was created, now based on the historical monuments assessment and preservation principles. According to its provisions, a competition was launched in 1979 to redevelop 2 areas of 3 and 4 blocks. (Shalatskyi, 2018) There was a notable shift of the approach: architects proposed using combined typified and individual construction elements to close the block perimeter and keep the heights approximately equal to the old buildings.

Although this could have been surprising for the jury, a rather closed circle of architects of different generations who studied at the Kyiv State Institute of Arts (today — National Academy of Fine Arts) and worked at KIEVPROEKT design institute were for a long time reflecting on the ideas of city history and urban renewal. Contest for the areas in Podil was won by a team led by Ihor Shpara and Viktor Rozenberg. (Fig. 3) They formulated conceptual approach and were officially responsible for the realization, while their younger colleagues took control over planning solutions, documentation and physical construction of the projects. In 1980, they split their workshop to develop detailed projects for each area separately. (Fig. 4)

Fig. 3

Housing units on Antonovycha street, early 1980s (photo 1995). Source: private archive of Yurii Shalatskyi

Fig. 4

Housing unit on Skovorody, 13 street, "Rozenberg blocks" (1988). Source: private archive of Serhii Zakharchenko

Натомість ділянка 4кварталів була більш віддалена і, за оцінками, лишалася незаселеною до XVII століття. Розташована далі від історичного центру міста, вона з обох боків межувала з промисловою зоною та трамвайною лінією, яка перерізала зону планованої забудови. У цієї команди було більше свободи для експериментів та створення урізноманітненого міського середовища.

У 1983 році першу стадію проекту (стадія «проект») було схвалено як частину загального плану забудови. Спочатку проект розробили, орієнтуючись на пізньорадянську модель: було використано як типові блоковані секції, так і індивідуально виготовлені конструкції, а також збережено баланс між ефективністю витрат і локальною специфікою (іл. 5). Архітектори скористалися вузьким вікном можливостей: виграли Всесоюзний архітектурний конкурс 1983 року. Цей успіх проклав шлях для тривалої, проте вдалої реалізації проекту. За рік остаточний авторський архітектурний проект (стадія «робочий проект») передбачав уже цілком унікальні конструктивні елементи, як у фасадах, так і в оформленні публічного простору.

Головний архітектор пізнішого етапу, Юрій Шалацький, розподілив завдання спроектувати суміжні будівлі між командою архітекторів. Завдяки цим «індивідуальним штрихам» вдалося досягти більшої різноманітності оформлення фасадів і скульптурних деталей за збереження загальної композиції та плану інфраструктури. Створення спільних (публічних) просторів залишалось груповим завданням: обговорювали і висували пропозиції всі автори проекту (Леонід Морозов, Тетяна Лазаренко, Георгій Духовичний).

“Rozenberg blocks” were situated in a restricted historic area with the archaeology pointing towards late 900s (Taranenko, 2017). On the contrary, the “4Blocks” area was a more distant one, and supposedly uninhabited before the 17th century. Located further away from the historic core of the city, it bordered industrial sites on two sides and a light rail line cut through the planned redevelopment zone. The team had greater freedom to experiment and create a diverse urban environment.

While the first stage of the design (*stadiya proekt*) was accepted in 1983 as an integral general plan of construction. At first, it was modelled in a late-soviet style including both prefabricated and individual building parts, maintaining a balance between cost-efficiency and local specificity. (Fig. 5) Architects used a narrow window of opportunity by participating and winning the prize of the All-Soviet competition for architecture in 1983. This success paved the way for the long but successful realization. A year later in the final project design (*stadiya rabochiy proekt*) authors introduced completely individualized elements, both in facades and public space design.

Позаяк був доступний тільки обмежений перелік матеріалів невисокої якості, втілити індивідуалізований архітектурний проект було на той час можливо лише з місцевої цегли. Її і використали для стін, колон, парапетів та портиків. Іншим легко доступним варіантом були бетонні елементи,

The chief architect of the later stage, Yurii Shalatskyi, distributed the task to design adjoining buildings among the team of architects. This “personal touch” allowed an increased diversity of facades and sculptural details within an integrated concept and infrastructural program. The creation of common spaces remained a group work with the discussion and proposals from all authors (Leonid Moroz, Tatyana Lazarenko, Heorhii Dukhovychnyi).

Due to the constraints of the available material quality and typology, the only material that could suffice for the interests of the personalized architectural project was local brick. It was used for walls, columns, parapets, and porticoes. Mass-produced prefabricated concrete elements were the other readily available option used to create contemporary scale and slackness of arches, propylaea and pathways through the buildings. (Fig. 7, 8) Architects also designed different streetlights in one style which would fit the varied landscape of inner courtyards and pavement. Overall, urban furniture was made in a simple way: wooden planches put on the concrete parapets around the planted trees — a principle that made it easy to maintain the furniture.

Іл. 5

Початкова модель забудови 4кварталів (1981, із приватного архіву Юрія Шалацького)

Fig. 5

Primary model of the 4Blocks development (1981). Source: private archive of Yurii Shalatskyi

Іл. 6

Модель кварталу
В-14, краєвид із вул.
Костянтинівської
(1986, із приватного
архіву Юрія Ша-
лацького)

Fig. 6

Model of the V-14
Block, view from the
Kostyantynivska street
(1986). Source: private
archive of
Yurii Shalatskyi

які надавали будівлям сучасного масштабу й дозволяли гру з арками, пропілеями та проходами між будинками (іл. 7, 8). Архітектори також зробили різноманітні ліхтарі в одному стилі, які б пасували до неоднакового пейзажу внутрішніх двориків і тротуарів. Загалом, малі архітектурні форми були простими: дерев'яні планки на бетонних парапетах навколо висаджених дерев — за принципом легкості подальшого утримання.

Через високий рівень ґрунтових вод дві бойлерні станції не можна було зробити підземними; на їхніх дахах планували облаштувати майданчики для відпочинку. Один із них було запроєктовано як літню терасу зі столиком і мангалом, на іншому мав бути голубник і арки (іл. 9, 10).

Будівництво відбувалося в нестандартний спосіб, оскільки міська влада відмовилася фінансувати дорогий проект і перекинула відповідальність за зведення 4кварталів на організації і підприємства, розташовані поблизу місця будівництва. Це дало змогу втілити проект, але ускладнило процес контролю авторами якості й усіх деталей будівництва. Брали участь кілька організацій одразу, з різною швидкістю і керівництвом. У підсумку, проект із 16 будинків (майже до кінця) тривав понад 8 років (1985–1993).

Неналежний нагляд за процесом будівництва спричинив подальші складнощі. Деякі елементи публічних просторів, наприклад дитячі майданчики, лавки та символічні об'єкти — стару водопровідну станцію та новий сонячний годинник у бароковому стилі, так і не встановили. Через погану якість матеріалів швидко руйнувалися важливі приватно-публічні простори у двориках.

Поки люди намагалися впоратися з економічним спадом і безробіттям 1990-х, найважливіші аспекти запланованої публічності простору було

Because of high underground waters, two heating facilities were constructed above the underground level and their roofs were planned as secure free time spending places. One of them was designed as a summer terrace with a table and barbecue, whilst another featured a pigeon loft and arches. (Fig. 9, 10)

The construction itself happened in a non-conventional way, as the city administration refused to finance the pricey project and transferred the responsibility to construct 4blocks to the different enterprises in the vicinity. This allowed the project to happen but increased complexity of authors' control over the construction quality and comprehensiveness. Several companies were building at the same time with different managers and speeds. In the end, (almost) complete project implementation of 16 houses took more than 8 years (1985-1993).

This loose oversight over the project led to further complications. For instance, some public design elements, such as children playgrounds, benches and symbolic objects (ancient water piping station and new baroque-style solar clock) were never installed. This

знехтувано. Наприклад, веранди першого поверху склили з міркувань безпеки, а зелені газони у дворах перетворилися на місця для паркування та гаражі. Публічні простори без чітко окреслених функцій швидко руйнувалися або ж їх закривали, щоб вберегтися від хуліганства. Цікаво, що хоча внутрішні дворики були розроблені для спілкування мешканців і для того, щоб взаємним контролем мінімізувати маргінальну поведінку та підтримувати почуття безпеки (іл. 11), їх постійно окупували місцеві алкоголіки, яким подобалося бути подалі від «чужих» очей, «не на вулиці».

Треба зазначити, що влаштовані на перших поверхах заклади і фірми змінили зовнішній вигляд оригінальних фасадів, проте все ж створюють комфортну для життя атмосферу в цьому районі. Вивіски магазинів стали більшими, їхня кольорова гама вибивається з архітектурного контексту (хоча й відповідає контексту економічному та соціальному). Деякі нові власники захопили зелені зони поруч і збільшили загальну площу, тоді як інші надбудували, де це було можливо, додаткові поверхи. Утім, нам відомо із численних розмов із мешканцями, що вони дуже цінують такі риси, як озеленення, закриті дворики без машин і теплі квартири.

15 років потому, розмірковуючи про «квартали Розенберга», колишній головний архітектор Києва писав, що вони були першою системною та цілісною реалізацією програми реконструкції, закладеної в детальному плані 1979 року. І що «сьогоднішні критики глибоко помиляються, применшуючи цінність такого підходу, який було надалі реалізовано в таких проектах, як “4квартали”» (Ezhov, 2001, p. 144). Вважаємо, що цей контекстуальний підхід вплинув на обличчя міста у багатьох момен-тах, хоча і лише до певної міри.

and the poor quality of the materials led to a fast decay of meaningful public-private areas of courtyards.

While people were struggling through the economic downfall and job loss in 1990s, most important aspects of planned publicity were neglected, as first-floor verandas were built up for security reasons and green spaces occupied by parking and garages. Public spaces without clear function rapidly dilapidated or were closed up to prevent hooligan behavior. Interestingly, though inner courtyards were designed for mutual interaction and surveillance to minimize marginalized behavior and sustain a feeling of safety (Fig. 11), they are continuously appropriated by local alcoholics, who like being secured from the “eyes from the street”.

We must note that planned first-floor businesses changed the appearance of the original look of the facade but still create a livable atmosphere in the district. Shop signs became bigger, randomly colored and out of architectural context (although very much in the economic and social one). Some of the new owners enclosed the bordering green

Іл. 7

Житловий будинок на перехресті вулиць Юрківської і Костянтинівської (1989, із приватного архіву Юрія Шалацького)

Fig. 7

Residential building on the intersection of Yurkivska and Kostiantynivska streets (1989). Source: private archive of Yurii Shalatskyi

Іл. 8

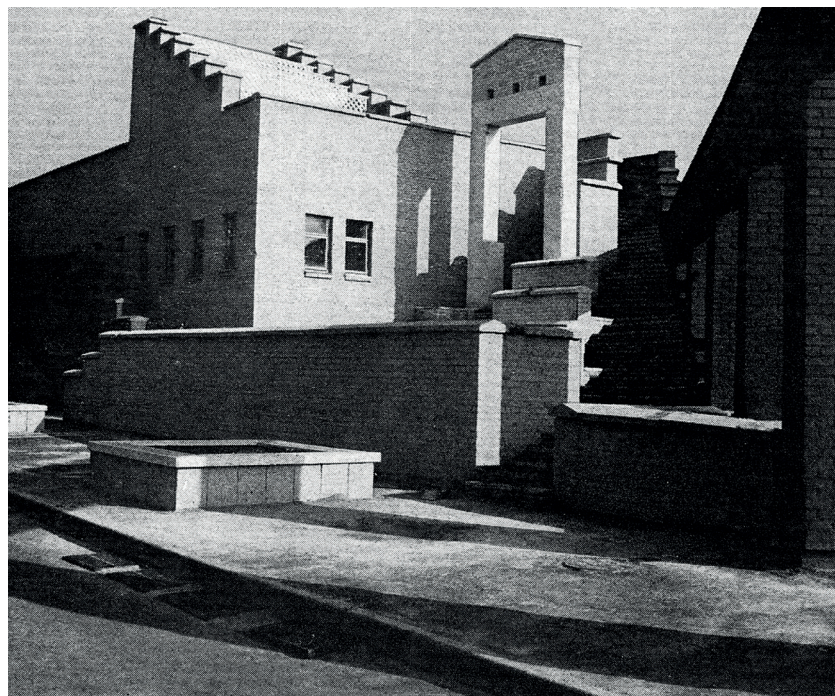
Житловий будинок на перехресті вулиць Юрківської і Костянтинівської (1989, із приватного архіву Юрія Шалацького)

Fig. 8

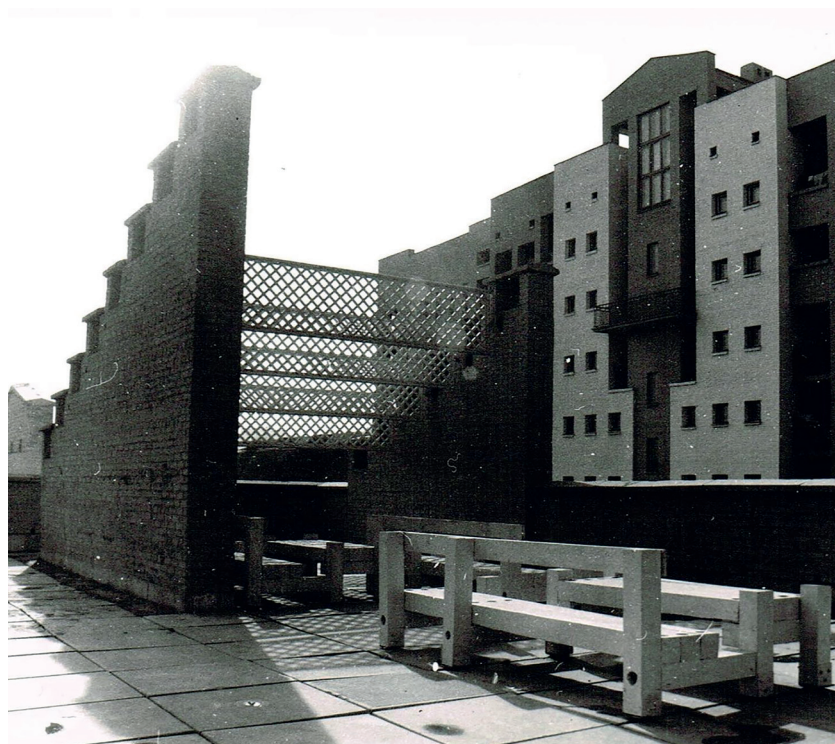
Residential building on the intersection of Yurkivska and Kostiantynivska streets (1989). Source: private archive of Yurii Shalatskyi

Іл. 9

Амфітеатр на сходах до літньої тераси котельні у кварталі В-14 (1986, фото з журналу «Архитектура СССР», № 12 за 1989 рік, с. 42)

Іл. 10

Літня тераса на даху котельні у кварталі В-14 (із приватного архіву Юрія Шалацького)

Fig. 9

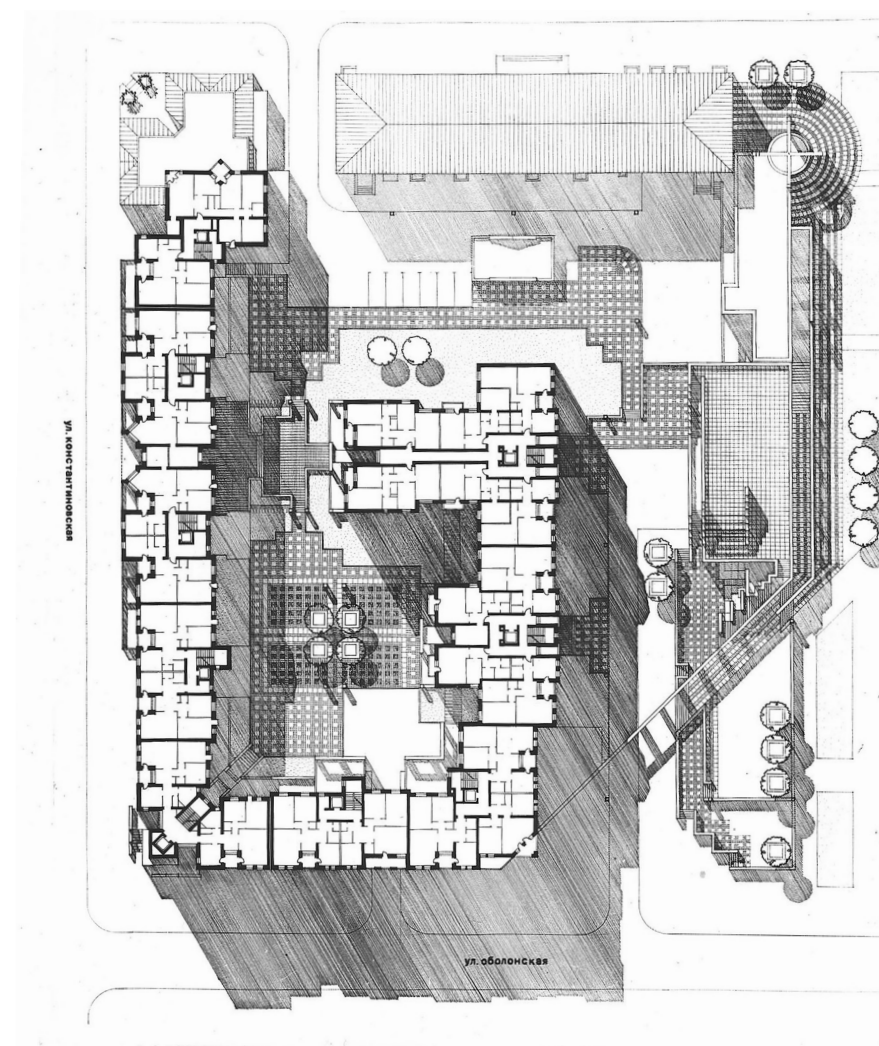
Amphitheatre on the stairs to the summer terrace on the boiling facility in the block V-14 (1986). Source: journal "Arkhitektura SSSR" 1989-12, p. 42

Fig. 10

Summer terrace on the boiling facility in the Block V-14. Source: private archive of Yurii Shalatskyi

Іл. 11

Генеральний план кварталу В-14 із малими архітектурними формами та тротуарами (1986, фото з журналу «Архитектура СССР», № 12 за 1989 рік, с. 38)

Fig. 11

General plan of the block V-14 with the street furniture and pavement (1986). Source: journal "Arkhitektura SSSR journal" 1989-12, p. 38

МІСЦЕВІ ОСОБЛИВОСТІ Й ПОСТМОДЕРНІЗМ

Мікрорайони, основна і часто єдина одиниця територіального розвитку, у 1980-х стали виразно застарілою і неактуальною формою колективного життя, оскільки радянське суспільство ставало освіченим, а різноманітне коло професій і зацікавлень поєднувало людей з усього міста, а часом навіть з усієї республіки. Соціальні зв'язки місцевої громади були значно слабшими за зв'язки, що поєднували людей у робочому колективі чи за хобі (Alekseyeva, 2019).

Тому роздуми архітекторів про те, яким є хороше суспільство, підважували офіційно прийняту модель колективного життя. Архітектори гадали, що в цьому районі мешкатимуть люди з гарною освітою, зацікавлені в історії місцевості. Автори проекту також вважали, що адекватно збалансоване соціальне життя, яке спирається на місцеві ресурси, — це благо для міста, яке треба всіляко плекати і підтримувати. Заклади торгівлі й кафе відповідного до місцевості розміру мали створити нові виразні місцеві особливості 4кварталів, які морфологічно та історично пов'язані зі старішими частинами міста.

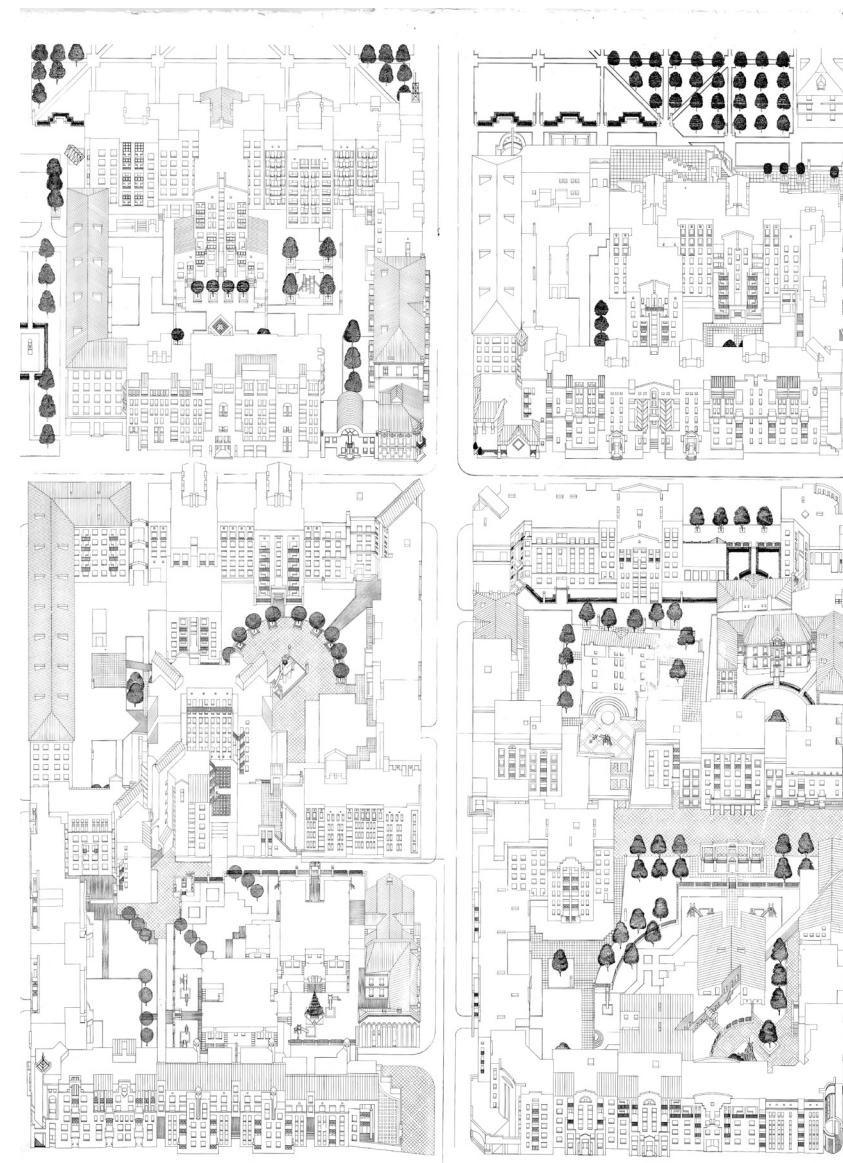
Архітектура 4кварталів могла б відігравати роль декорації міської п'єси, головного актора на сцені, музики, що застигла в камені, й багато чого іншого, — якби про неї дбали і любили самі мешканці. Крім того, автори ледве не директивно встановили для деяких місць способи користування ними, досі в Києві небачені. Наприклад, сходи-амфітеатр або ностальгійний куточок на розі з лавками та сонячним годинником у бароковому стилі в центрі. Загальне відчуття громадської безпеки та базового рівня добробуту для всіх людей, породжене пізньорадянською

spaces and expanded the floor area, whilst others built up additional floors where possible. However, we know from numerous discussions with residents that such features, as greenery, enclosed and car-free courtyards and warm flats are highly recognized and valued.

Reflecting on the Rozenberg blocks project 15 years after, city ex-chief architect wrote that they were the first systematic and holistic realization of the reconstruction program envisioned in the Detailed plan of 1979. And that “today’s critics are profoundly wrong in underestimating the value of this approach, further realized in such projects as 4Blocks” (Yezhov, 2001, p 144). In our opinion, the impact that this contextual approach had on the face of the city was limited but still manifold.

LOCALITY AND POSTMODERNISM

Microdistricts, the main and often the only unit of spatial development, were markedly obsolete and irrelevant forms of collective life in the 1980s as Soviet society became well-educated, obtained a diverse range of occupations and interests that connected people from the whole

Іл. 12

«Пряма» аксонометрія остаточного проекту 4кварталів, завершальна стадія (1986, із приватного архіву Юрія Шалацького)

Fig. 12

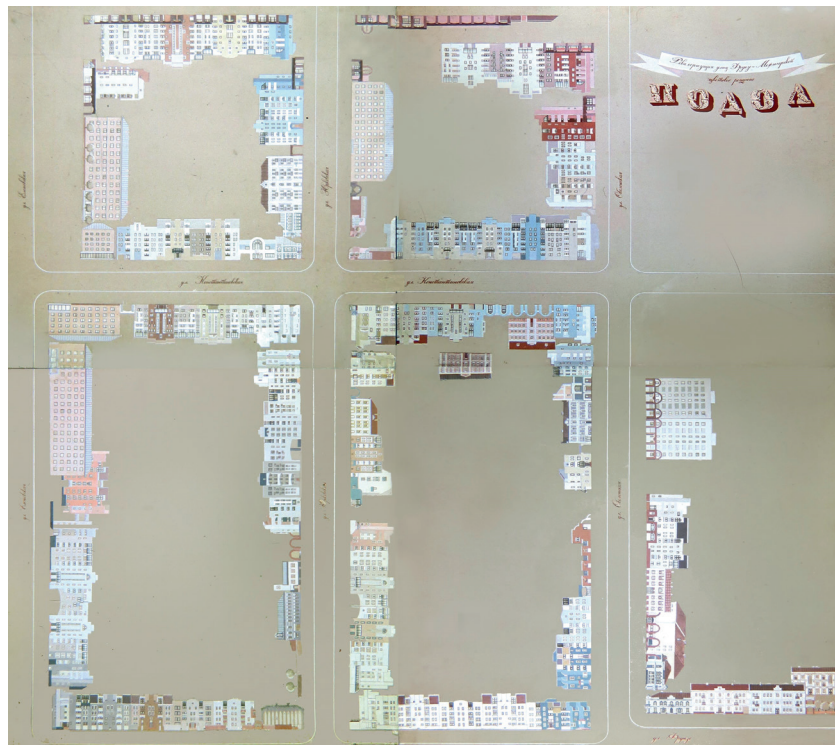
“Straight” axonometry of the final project of the 4Blocks, final stage (1986). Source: private archive of Yurii Shalatskyi

city, sometimes on the scale of the republic. Social bonds of a local collective were much weaker than in a professional or hobby collective, that people were tied to (Alekseyeva, 2019).

A challenge to the State-endorsed model of collective life came from the architects’ reflection on what a good society is. They presumed their dwellers to be well-educated people with a high interest in the history of the place. The authors also believed that adequately balanced and locally anchored social life of a community is a unique urban good that should be supported and fostered. Introduction of local-scale commerce and cafés was oriented towards the creation of a new distinct locality of the 4blocks, still morphologically and historically connected to the older city parts.

Іл. 13

Кольорова розкладка фасадів 4кварталів, стадія «проект» (1984, фото з особистого архіву Юрія Шалацького)

«державою загального добробуту», давало змогу створювати частково відкриті та прохідні дворики. За припущеннями архітекторів, ворота ніколи і не мали знадобитися, бо завдяки символічній розмітці арками

Fig. 13

Integrated color palette for the facades of the 4Blocks, project stage (1984). Source: private archive of Yurii Shalatskyi

The architecture of 4Blocks would play the role of a backstage, main actor, stoned music and much more if only taken care of and love by the citizens. Moreover, authors almost prescribed some places to function in a way not seen before in Kyiv, for instance, as a collective open-space amphitheater or a nostalgic waiting corner with benches and baroque sundial clock in the center. A general sense of public security and basic level of well-being for all people that came from the late soviet welfare state allowed the creation of partially open and walkthrough courtyards. In the imagination of the architects, physical gates would never be needed as people would easily differentiate public space of the street from the collective space of the courtyard by the symbolic delimitation of arches. (Fig. 12)

Politically such a project would hardly ever contrast itself to the developed socialism, but it showed concrete signs of the post-industrial society with its focus on spaces for free time spending, flaneuring routes, local restaurants and viewpoints. We would argue that authors shared a decolonial perspective, and while designing a Kyivan neighborhood, were wittily using the local regulations and state liberalization for the interest of the project quality.

люди легко відрізнятимуть публічний простір вулиці від колективного простору дворів (іл. 12).

Із політичного погляду, такий проект навряд чи протиставлявся розвиненому соціалізму, однак виявляв чіткі риси постіндустріального суспільства з фокусом на просторах для дозвілля, прогулянкових маршрутах, місцевих ресторанах та оглядових майданчиках. Вважаємо, що автори проекту в чомусь навіть поділяли деколонізаційну перспективу; розробляючи цей район Києва, вони вдало використали для підвищення якості проекту місцеві містобудівні норми та лібералізацію політики держави.

«Така архітектура передбачає рівного у глядачі, рівного у співрозмовнику. Тут автори ідуть на великий ризик, оскільки непідготовлений глядач може неправильно зрозуміти неясне, або ж сприйняти його за невдачу архітектора» (S'edin, 1989).

Методи «створення місцевого колориту» / конструювання локальності були достатньо різноманітними. Жовту клінкерну цеглу для мощення тротуарів використали як спосіб пов'язання з матеріальною культурою минулого. Місцеві мотиви, як-от засклені балкони, що виходили всередину двориків, було введено з деяким романтичним перемасштабуванням, що дещо нагадує підхід Леона Кріє до Брейнетфюртерштрассе у Відні (1984–1987). Що найважливіше: архітекторам вдалося передати давню сітку вулиць, знайдену археологами. Під час процесу проектування було змінено план одного з кварталів, щоб долучити старовинний Болгарський провулок, віддавши данину поселенню торговців і ремісників болгарського походження XVII століття (іл. 13).

“Such architecture presupposes an equal in the viewer, presupposes an interlocutor. Here the authors take a great risk because an unprepared viewer can take the inexplicit, or rather the misunderstood, for the architect’s failure” (S'yedin, 1989).

The methods of the “construction of locality” were quite varied. Yellow clinker brick pavement was used as a mode of connection to the past materiality. Local motifs such as screened inner balcony galleries were reintroduced with a romantic re-scaling, somewhat similar of Leon Krier’s approach to the Breitenfurter Straße in Vienna (1984-1987). More importantly, architects managed to reflect the ancient street pattern, discovered by the archaeologists. During the design process, they changed the layout of one of the blocks to encompass a small side-street, unofficially calling it “Bulgarian lane” as a recognition of the 17th-century settlement of merchants and craftsman of Bulgarian origin on this place. (Fig. 13)

Colored facades were another unique feature drawn from the local context. Architects used a historical case from Kyiv when a lot of the late-19th century housing was painted over brick to disguise the absence of plaster. Some of these remaining houses were included in

Іншою характерною рисою, взятою з місцевого контексту, були пофарбовані фасади. Архітектори використали історичну алюзію: чимало будинків у Києві наприкінці XIX століття фарбували, щоб приховати нетиньковані стіни. Деякі з будинків, які збереглися, внесли до проекту і з'єднали з новими будівлями, зі збереженням висотності та об'ємів старих споруд. Роз'єднані й роздроблені дворики знову повернули до первинного планування, розбивши квартали на менші простори, характерні риси яких часто було взято з особливостей і морфології наявного житлового фонду (іл. 14).

Ці простори ставали частиною великих архітектурно-театральних лаштунків повсякденного життя. Усі дитячі майданчики й закриті проходи у 4кварталах мають певне символічне значення. Деякі відсилають до літературних тем, інші ж свідчать про «присутність минулого». Монумент «Слон Бастилії», згаданий у романі Віктора Гюго, став дитячою гіркою, а варіацію на тему барокового пісочного годинника було поміщено при виході з дитсадка. Дитячий майданчик у формі корабля вказував на важливість Дніпра для історії всього району.

Порівнюючи проект із визначними зразками соціалістичного постмодернізму в інших місцях, можна зауважити деякі концептуальні подібності в підході. У Східному Берліні, наприклад, у проекті реконструкції кварталу Ніколаїфіртель (1983–1987) архітектори відбудовували пошкоджені чи знищені архітектурні пам'ятки та оздоблювали панельні житлові будинки збірними декоративними елементами, що неоднозначно оцінили критики з обох боків Берлінської стіни

the projects and adjoining new units were supporting the heights and the volume of the old structures. Disintegrated and disjointed courtyards were put together again with the parceling of the blocks into smaller-scale spaces, that often draw inspiration from some peculiarities of the existing stock and morphology. (Fig. 14)

These spaces all were set as the part of the big architectural-theatrical backstage of everyday life. Playgrounds for children and piazzas inside the 4blocks all had their own symbolic bearing. Some referred to the subjects from literature whilst others were indicating a “presence of the past”. Victor Hugo's Elephant of the Bastille was converted in a children's slide and a variation of the baroque sun clock was set in the exit from the kindergarten. A playground in the form of the ship retained the 4blocks connection to the significance of the nearby Dnipro river to the history of this district.

Comparing the project with the prominent examples of socialist postmodernism elsewhere, we can point out conceptual similarities in the approach. In the case of the East Berlin, for example, Nikolaiviertel reconstruction project (1983-1987) architects rebuilt

(Urban, 2017). І хоча естонські архітектори майстерно обігрували соціальні споруди, як-от дитячі садки та соціальні центри (Kurg, 2009), а словаки створювали іронічні й дотепні проекти у Братиславі, які детально описав Марош Криві (Krivý, 2016), самі принципи планування житлової забудови рідко усвідомлювали і радикально змінювали. Часто зміни відбувалися в типових проектах: розробляли нові елементи та з'єднання, які дещо змінювали вигляд житлових мікрорайонів. Часом такі пошуки уможлилювали особливе поєднання панельного будівництва із новою типологією публічних просторів і сфери послуг (Krivý, 2017).

Потенційно унікальним у 4кварталах є це цілісна інтеграція сучасних функцій і якості житлових умов у такому масштабі в межах старого району, зі збереженням його атмосфери без прямої імітації, крім того — додавання простору складності й цілісної тяглості. У фаховій пресі того часу широко обговорювали ідею «середовищного підходу» (Архитектура СССР, 1982, № 9, с. 14–15; 1985, № 1, с. 74–76; 1988, № 3–4, с. 20–26). Це мало змістити фокус уваги зі створення нового середовища на пошук ключових характеристик наявного міського ландшафту та подальшого додавання до міста нових будівель або просторів.

«Переоцінка 4кварталів на Подолі», як самі автори назвали цей проект, нагадує нам про ідею звернення/повернення до глибоких цінностей, притаманних певному простору, завдяки його переосмисленню. А запорукою цього є уважне ставлення до минулого, сприймання різних епох та стилів як рівних (іл. 15).

the damaged or destroyed architectural monuments and inset the panel housing with the prefabricated decorations received mixed reviews from critics on both sides of the Wall (Urban, 2017) (8). While Estonian architects masterfully worked with social facilities such as kindergartens and social centers (Kurg, 2009), or Slovaks created ironical and witty projects in Bratislava as detailed by Maroš Krivý (2016), principles of common housing projects rarely were revolutionized and realized. Often the changes happened within the typified projects by developing new elements and joints that slightly altered the look of the mass housing blocks. Sometimes, experiments allowed for peculiar blending of panel slabs with the new typologies of public spaces and services (Krivý 2017).

What is potentially unique in the case of 4Blocks is the holistic integration of contemporary functions and residential life quality on such scale within the old district, preserving its character without any straight imitation and, furthermore, addition to the complexity as well as historic continuity of the space. The idea of the environmental approach (*sredovoi podkhod*) was widely discussed in the professional press at that time. (Architektura SSSR,

Іл. 14

Арка між будинками у кварталі В-15 (сучасне фото)

Іл. 15

Юрій Шалацький і Георгій Духовичний гуляють 4кварталами, 2018

Fig. 14

Arch between buildings in the block B-15, contemporary photo

Fig. 15

Yurii Shalatskyi and Heorhii Dykhovychnyi on the promenade in the 4Blocks, 2018

ВИСНОВКИ

У 1970-х більшість архітектурних принципів Модернізму виявилися нерелевантними, а його прихильники втрачали позиції із наростанням архітектурних дискусій у США, Західній Європі та Японії. Архітектурна теорія і практика пізнього соціалізму, розв'язуючи проблеми історії, контексту та індивідуальності, зіткнулася з такою самою кризою.

4квартали цілком заслужено можна вважати одним із перших архітектурних проєктів у СРСР, розроблених до перебудови та реалізованих до розпаду Радянського Союзу, а також — кінцем офіційної радянської архітектури. Одним із наслідків свідомої відмови від монополізованого модерністського дискурсу і стилю, встановлених московським керівництвом, була деколоніальна перспектива створення архітектури. Те, що головним джерелом ідей для архітектурних проєктів почали вважати саме місто (його історію, архітектуру, практики городян), а не абстрактні ідеї функціональності, простоти, інсоляції чи інші будівельні норми, було важливим кроком до пошуку «урбаністичної форми Києва».

Попри тиск, низки дискусій і переговорів, які у наступні роки випали на долю авторів проєкту, відмова від класичної моделі мікрорайонного планування стала можливою завдяки унікальним обставинам 1980-х. Потужний рух за збереження культурної спадщини, перемога у Всесоюзному конкурсі-огляді архітектурних проєктів і лібералізація економічних реалій в Українській РСР — усі ці фактори стали складниками успішного завершення будівництва.

Обмежений вибір та погану якість матеріалів багато в чому компенсували, використовуючи цеглу в будівництві, унаслідок чого постало уріз-

#09 1982, p.14-15; #01 1985, p.74-76; #3-4 1988, p.20-26) This was meant to change the focus from the creation of new environment (*sreda*) towards the search for the key characteristics of the existing urban landscape and subsequent addition of new buildings or spaces to the city.

“Revalorization of 4Blocks in Podil” as authors themselves named the project, recalls the idea that inherent values of space could re(turned) by new reflection. Careful attention to the past, taking different epochs and styles as equal is one of the guiding principles. (Fig. 15)

CONCLUSION

When in the 1970s, most of the architectural principles of modernism have proved their irrelevance, and its proponents were losing grounds as the harsh architectural discussions leveled in the US, Western Europe and Japan, architectural theory and practice of late socialism came to a similar turmoil facing the questions of history, context, and individuality.

4Blocks can be rightfully considered among the first architectural projects in the USSR designed ahead of “Perestroika” and realized before the dissolution of the Soviet

номанітнене та співмірне людині планування простору. І хоча це додало проблем в експлуатації, проєкт і досі вирізняється в цьому районі як символ свого часу. Такі риси нового простору, як виражене бажання реформувати підхід до перебудови старої центральної частини міста, нетрадиційна дотепність і символізм, програмна «завершеність», дають підстави вважати його одним із найцінніших зразків пізньосоціалістичного містопланування та архітектури Києва. Наслідком багатоступового процесу проєктування, коли зміни вносили в кілька стадій, стали детальні, індивідуалізовані й усебічно продумані рішення.

Цей проєкт із гордістю утврджує цінність концептуального та інтегрованого підходу до містопланування та архітектури. Ефективне використання земельної ділянки, застосування доцільних місцевих будівельних матеріалів, а також неабияка вписаність нового проєкту в довколишній простір доводить його значущість для сучасних архітектурних практик. Що ж до теперішньої потреби радикального переосмислення практик забудови та орієнтованих на розростання міст амбіцій архітектури (надто у постсоціалістичних державах), то з огляду на наближення кліматичної кризи та вичерпання природних ресурсів проєкт 4квартали може правити за взірць.

Union and the end of official Soviet architecture. Conscious rejection of monopolized modernist discourse and style set by the Moscow government led to the decolonial perspective on architectural production. Seeing the city itself as a main source of project ideas, whether it was its history, architecture or citizens' practices instead of abstract notions of functionality, simplicity, airiness or norms could be considered a significant step into the search for "Kyiv urban form". Refusal to follow the classical model of microdistrict planning and successive years of pressure, pleas and negotiations conducted by the team of authors were made possible also by the unique circumstances of 1980s. The strong heritage protection movement, successful victory on the All-soviet competition of architectural projects and liberalization of the economic relations within the UkSSR all contributed to the fortunate construction.

Simplicity and poor quality of materials were to a greater degree compensated by the flexibility of the brick, allowing for a varied and human scale spatial design. Although this contributed to the problems with maintenance, the project still stands out in the

REFERENCES

- Agnew, J., Mercer, J., & Sopher, D. (2013). *The city in cultural context*. New York, NY: Routledge.
- Alekseyeva, A. (2019). *Everyday Soviet Utopias: Planning, Design and the Aesthetics of Developed Socialism*. Routledge.
- Anderson, R. (2018). The retro problem: Modernism and postmodernism in the USSR. In V. Kulić (Ed.), *Second World Postmodernisms. Architecture and Society under Late Socialism*. London: Bloomsbury.
- Bocharnikova, D., & Kurg, A. (2019). Introduction: urban planning and architecture of late socialism. *The Journal of Architecture*, 24 (5), 593–603. doi: 10.1080/13602365.2019.1671658
- Demchenko, I. (2018). Critical Post-Functionalism in the Architecture of Late Soviet Central Asia. *Architecture beyond Europe*, 13.
- Ezhov, V. (2001). *Polveka glazami arkhitektora*. Kiev: NIITIAG; KNUSA.
- Frampton, K. (1983). Towards a Critical Regionalism: Six Points for an Architecture of Resistance. In *The Anti-Aesthetic. Essays on Postmodern Culture* (pp. 45–90). Seattle: Bay Press.
- Gopkalo, V. et al. (1969). Zastroika i okhrana arkhitekturnykh pamiatnikov. *Stroitelstvo i arkhitektura*, 2, 3–4.
- Ignatkin, I. (1969). O sokhranenii istoricheskikh i arkhitekturnykh traditcii v zastroike godov. *Stroitelstvo i arkhitektura*, 3, 21–23.
- Inozemtseva, A., Muliar, L., Piskovskii, Iu., & Solovev, V. (1988). *Zhbilishchnoe*

district as a beacon of its own time. Articulated desire to reform the logic behind inner-city redevelopment projects and unconventional wittiness, symbolism inscribed in the vision of the new area, its "completeness" could be considered as one of the most valuable examples of late socialist planning and architecture in Kyiv. Iterative design process with several stages of modifications led to the detailed, individualized and thought-through solutions.

This project proudly affirms the value of conceptual and integrated approach to urban design and architecture. Efficient land-use, application of sustainable local materials as well as outstanding spatial embeddedness prove its significance for the contemporary architectural practices and still can be presented as an exemplary case. Concerning the current need to radically review the developmentalist practices and growth-oriented ambitions of architecture (in the post-socialist countries, in particular) in the light of the looming climate crisis and resource depletion, we stress the need to pay attention to the successful 4Blocks project.

- stroitelstvo v Ukrainsoi SSR. Sovremennyi etap, problemy, perspektivy.* Kiev: Budivelnik.
- Iurchenko, P. (1969). Istorii i sovremennyi gorod. *Stroitelstvo i arkhitektura*, 7, 15.
- Iurchenko, P. (1969). Rekonstruktsiia Kieva i pamiatniki arkhitektury. *Stroitelstvo i arkhitektura*, 2, 5–9.
- Jacobs, Jane. (1961). *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Vintage.
- Kozlov, D. (2001). The Historical Turn in Late Soviet Culture: Retrospectivism, Factography, Doubt, 1953–91. *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*, 2 (3), 577–600. doi: 10.1353/kri.2008.0097
- Krier, L., & Vidler, A. (1978). *Rational Architecture: The Reconstruction of the European City / Architecture Rationnelle: La Reconstruction de la Ville Europeenne*. Bruxelles: AAM Editions.
- Krier, R., & Rowe, C. (1979). *Urban space*. London: Academy editions London.
- Krivý, M. (2016). Postmodernism or Socialist Realism? The Architecture of Housing Estates in Late Socialist Czechoslovakia. *Journal of the Society of Architectural Historians*, 75 (1), 74–101. doi: 10.1525/jsah.2016.75.1.74
- Krivý, M. (2017). Quality of Life or Life-in-Truth? A Late-Socialist Critique of Housing Estates in Czechoslovakia. In Á. Moravánszky & T. Lange (Eds.), *Re-Framing Identities. Architecture's Turn to History, 1970'1990. East West Central. Re-Building Europe 1950–1990*. Basel: Birkhäuser.
- Kulić, V. (2019). *Second World Postmodernisms: Architecture and Society Under Late Socialism*. Bloomsbury Publishing.
- Kurg, A. (2009). Architects of the Tallinn School and the critique of Soviet modernism in Estonia. *The Journal of Architecture*, 14 (1), 85–108. doi: 10.1080/13602360802705171
- Lositckii, Iu., & Vlasova, T. (1991). Kievskii Podol — evoliutsiia tcennostei. *Arkhitektura SSSR*, 1–2, 26–31.
- Malysenko, O. (1969). *Pamiatniki arkhitektury v sovremennoi zastroi ke gorodov. Stroitelstvo i arkhitektura*, 9, 13–15.
- Mankus, M. (2017). Socialist Postmodernism. The Case of the Late Soviet Lithuanian Architecture. *Architecture and Urban Planning*, 13 (1), 61–66. doi: 10.1515/aup-2017-0009
- Markin, V. (1988). Preemstvennost v razvitii. *Stroitelstvo i arkhitektura*, 4, 14–18.
- Miletckii, A. (1998). *Naplyvy pamiaty*. Ierusalim: Filobiblon.
- Pliashko, L., & Sedin, A. (1969). Sokhranit istoricheskii oblik Kieva. *Stroitelstvo i arkhitektura*, 5, 29–30.
- Riabushin, A. (1978). O povyshenii kachestva i effektivnosti arkhitekturnogo tvorchestva. In Iu. Iaralov (Ed.), *Zodchestvo* (Issue 2, pp. 8–12). Moskva: Stroiizdat.
- Sahaidak, M. (2016). Kyivskiy Podil za zavisoiu vikiv, interviiu. *Visnyk NAN Ukrainy*, 8, 73–84.
- S'edin, A. (1989). Kvartal V-14 na Podole. *Arkhitektura SSSR*, 1–2, 28–43.
- Sokolov, N. (1978). Beseda s anonimom. In Iu. Iaralov, *Zodchestvo* (Issue 2, pp. 29–34). Moskva: Stroiizdat.
- Suetin, N. (1988). Industrialnoe — znachit krupnopanelnoe? *Arkhitektura SSSR*, 3–4, 14–18.
- Szacka, K., & Krivy, M. (2018). *The political aesthetics of postmodernism. Between late socialism and late capitalism*. The 5th International Meeting of the European Architectural History Network, Tallinn, Estonia.
- Taranenko, S. (2017). *Planuvalna struktura davnoruskoho Podolu Kyieva: formuvannia i rozvytok*. Kyiv: Instytut arkhеolohii NAN Ukrainy.
- Tolochko, P., & Hupalo, K. (1975). Rozkopky Kyieva u 1969–1970 rr. In Ya. Borovskiy, V. Dovzhenok, S. Kiliievych, & P. Tolochko (Eds.), *Starodavnii Kyiv* (pp. 5–27). Kyiv: Naukova dumka.
- Urban, Florian. (2017). *The New Tenement: Residences in the Inner City Since 1970*. London: Routledge.
- Urban, Florian. (2019). Postmodernism and socialist mass housing in Poland. *Planning Perspectives*, 35 (1), 27–60. doi: 10.1080/02665433.2019.1672208
- Voitsekhov, Leonid. (1991). *[Nenadrukovanyi narys pro umovy kulturnoho rozvytku v Ukraini 1980-kb]*. Odesa.